

- [1] BIRNBACHER, D.: *Analytische Einführung in die Ethik*. Berlin/New York: De Gruyter 2003.
- [2] DEIGH, J.: Ethics. In: *The Cambridge Dictionary of Philosophy. Second edition*. Cambridge: Cambridge University Press 1999, s. 287 – 289.
- [3] FRANKENA, W. K.: *Ethics*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall 1973.
- [4] KOLÁŘ, P. – SVOBODA, V.: *Logika a etika. Úvod do metaetiky*. Praha: Filozofia 1997.
- [5] von KUTSCHERA, F.: *Grundlagen der Ethik*. 2. völlig neu bearb. und erw. Aufl. Berlin/New York: de Gruyter 1999.
- [6] RICKEN, F.: *Obecná etika*. Praha: Oikoymenth 1994.
- [7] WOLF, J.-C. – SCHABER, P.: *Analytische Moralphilosophie*. Freiburg/München: Alber 1998.
- [8] WOLF, J.-C.: Metaethische Krise. In: WOLF, J.-C. – SCHABER, P.: *Analytische Moralphilosophie*. Freiburg/München: Alber 1998, s. 112 – 129.

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA 1/4671/07.

---

prof. PhDr. Anna Remišová, CSc.
 Fakulta managementu UK
 Odbojárov 10
 820 05 Bratislava
 Slovenská republika
 e-mail: anna.remisova@fm.uniba.sk

KATEGÓRIA RODU AKO METODOLOGICKÝ NÁSTROJ HISTORICKO-FILOZOFICKÉHO SKÚMANIA: POZNÁMKY K FEMINISTICKEJ KRITIKE FILOZOFICKÉHO KÁNONU

Mariana Szapuová

The Category of Gender as a Methodological Tool of Investigating the History of Philosophy: Some Remarks on the Feminist Criticism of Philosophical Canon

The main aim of the paper is to emphasize the usefulness of the category of gender as a methodological tool of the historical-philosophical analysis. The author outlines some main lines of feminist reflection and feminist criticism of the philosophical canon using gender as an analytical tool. She also highlights various ways in which women were excluded from the area of philosophical world and work, be it explicit misogyny or less overt androcentrism. Special attention is devoted to the feminist re-reading the canon through the lenses of gender and to the feminist philosophical task to make forgotten women philosophers visible.

Príbeh o vzniku metódy uplatňujúcej kategóriu rodu (t. j. kategóriu, ktorá označuje predovšetkým sociálnu organizáciu vzťahu medzi pohlaviami¹) ako analytického a metodologického nástroja skúmania spoločnosti a kultúry, ale aj rozličných intelektuálnych útvarov (vedu a filozofiu nevynímajúc) vyrozprávala americká feministická filozofka Susan Bordo nasledovnými slovami: „V roku 1979 vrhla na filozofickú scénu USA kniha Richarda Rortyho *Philosophy and the Mirror of Nature*. Jej autor, ktorý sa etabloval a získal si úctu práve v rámci tradícií, ktoré sa teraz podujal dekonštruovať, mal všetky predpoklady na to, aby legitimoval jednoduchú, ale podvrtnú tézu. Podľa tejto tézy...sú idey výtvorom sociálnych bytostí, a nie (viac alebo menej adekvátnymi) reprezentáciami pri „odzrkadľovaní“ prírody. Rortyho argumentácia bola filozoficky elegantná, presvedčivá a účinná. V podstate to však nebol Rorty, tento rebelujúci člen klubu...kto sa zaslúžil o odhalenie pretenzií a ilúzií ideálov epistemologickej objektívnosti, základov a neutrálnych súdov. Toto odhalenie nepriniesla filozofická dis-

---

¹ Termín „rod“ odkazuje na sociálnu organizáciu vzťahov medzi pohlaviami, odkazuje na to, že rozlišovanie na základe pohlavia má sociálny a mocenský charakter. Pozri: ([9], 40, 41, 57).

kusia, ale politická prax. Jeho nositeľmi boli hnutia za slobodu šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov, ktoré chceli nielen legitimizovať marginalizované kultúry, nevy počuté hlasy a potlačené rozprávania, ale aj poukázat na jednostrannosť a neúplnosť oficiálnych výkladov“ ([1], 12). Feministickým hnutím inšpirovaná požiadavka smerujúca ku kritickému preskúmaniu a ku kritickému prehodnoteniu etablovaných foriem vedenia a myslenia sa stala významným impulzom v oblasti filozofie a viedla k formovaniu sa dnes už široko rozvetveného prúdu feministickéj filozofie, v rámci ktorej iniciovala aj nový, kritický pohľad na dejiny filozofie. Práve úvahy o filozofii a rode, ktoré sa zamerali na vývin filozofického myslenia v dejinách, sa sústredili okrem iného aj na otázku, akým spôsobom je tento vývin reflektovaný v etablovaných dejinách filozofie (napr. aj v učebniciach dejín filozofie) či vo filozofickom kánone. Takto ladené úvahy predstavovali jeden z mimoriadne dôležitých impulzov pre rozvoj feministickéj polemiky s filozofiou.

Impulz k rodovú optikou zaoštrnému pohľadu na filozofický kánón často vychádzal aj z profesionálnej a osobnej skúsenosti feministicky zmýšľajúcich žien – profesionálnych filozofiek, ktoré pri hľadaní či definovaní vlastnej pozície v rámci svojej disciplíny sa nutne museli konfrontovať s tým, čo niektoré charakterizovali a pomenovali ako „mužskosť“ filozofie – so skutočnosťou, že dejiny filozofie sa prezentujú ako dejiny ideí významných mužov, ako dejiny, kde ženy takmer úplne absentujú (pozri napr. [7]). Konfrontovať sa museli navyše aj s prejavmi otvorenej mizogynie a sexizmu, implikujúcim a legitimizujúcim subordinované postavenie žien, ktoré, ako je známe, v názoroch kánonických postáv európskej filozofickej tradície nie sú ničím výnimočným. Na margo tejto skutočnosti treba poznamenať, že mizogynne a sexistické prvky v názoroch viacerých veľkých filozofov sa nedajú celkom dobre obhájiť tým, ako sa to občas stáva, že sú len odrazom dobovo rozšírených a všeobecne prijímaných názorov v tvorbe toho – ktorého filozofa. Pri takomto type argumentácie vyvstáva prinajmenšom otázka: ako je možné, že filozof, kriticky reflektujúci spoločenské pomery svojej doby, nielenže ostáva nevšimavý voči rôznym formám rodovej nerovnosti a nespravodlivosti, ale takúto nerovnosť obhajuje a zdôvodňuje (napr. tým, že tvrdí, že konanie a rozhodovanie žien je ovládané ich inštinktom a emóciami a preto nemožno im dať právo, aby rozhodovali o veciach verejných).

Jednou z primárnych otázok, s ktorou sa feministický pohľad na tradičný filozofický kánón musí konfrontovať, sa týka prítomnosti/nepřítomnosti žien v dejinách filozofie. Ak túto otázku budeme nahliadať z rodovej perspektívy, ľahko zistíme, že pri jej reflexii bude potrebné a užitočné, aj ju „rozmeníme“ na niekoľko ďalších podotázok, z ktorých ako najrelevantnejšie a najzaujímavejšie sa mi javia nasledovné:

- aké bariéry (napr. politické, inštitucionálne, ale aj sociálne či kultúrne) bránili ženám pri vstupe do sféry filozofie (a intelektuálnych výkonov vôbec),

- aké mechanizmy viedli k vylúčeniu žien z tejto sféry a do akej miery boli tieto mechanizmy účinné,
- ako sa ustanovuje filozofický kánón, do ktorého sa filozofujúce ženy neboli zaradené,
- či ženy naozaj úplne absentovali vo sfére filozofie, alebo síce boli v nej činné, ale ich výkony ostali neuznané, ich hlas ostal nevy počutý a názory nezaznamenané, a preto absentujú vo filozofickom kánone.

V súvislosti s otázkou, týkajúceho sa filozofického kánónu treba predovšetkým poznamenať, že filozofický kánón možno pochopiť ako súbor tých autorov a ich diel, ktoré sú nasledujúcim generáciám predkladané k osvojeniu ako exemplárne ukážky filozofickej tvorby a tým aj ako meradlo jej kvality – je to akýsi rezervuár najuznávanejších filozofických koncepcií, ktoré sa dostávajú do univerzitných programov štúdia filozofie, do povinnej profesionálnej výbavy filozofov a filozofiek, a ktoré slúžia ako model či vzor filozofovania. V istom zmysle sa dá povedať, že určujú rozsah, ale aj význam pojmu „filozofia“.

Pri reflexii vyššie naznačených, ale aj niektorých ďalších podobných otázok týkajúcich sa zástoja žien v dejinách filozofie, či skôr ich nepřítomnosti v kánonizovanej podobe dejín filozofie, feministické filozofky sa musia konfrontovať aj s ďalším prejavom „mužskosti“ filozofie – mám na mysli hlavne myšlienky niektorých významných postáv európskej filozofickej tradície, ktorí neraz formulovali a hlásali názory, ktorými vysvetľovali, zdôvodňovali a tým aj legitimizovali vylúčenie žien o oblasti filozofie. Za všetky uvediem len dva príklady: G. W. F. Hegel podáva nasledovné vysvetlenie a zdôvodnenie nepřítomnosti žien vo sférach, vyžadujúcich vyššie výkony ducha a intelektu: „Ženy síce môžu byť vzdelané, ale pro vyšší vědy, filosofii a pro jiné produkce umění, jež vyžadují obecnost, uzpůsobeny nejsou. Ženy mohou mít nápady, vkus a půvab, ale ono ideální nemají“ ([3], 205). V podobnom duchu sa o ženách a ich intelektuálnych schopnostiach vyjadruje aj I. Kant: „Pokial' ide o učení ženy, svoje knihy potřebují azda tak ako svoje hodinky; nosia ich totiž, aby sa videlo, že ich majú, aj keď zväčša stoja, alebo aj keď nie sú nariadené podľa slnka“ ([4], 99). Vo výpočte filozofov, ktorí zastávali podobné názory, by bolo možné dlho pokračovať, a nepochybne by sme našli medzi nimi aj veľké authority, ako je napr. Aristoteles alebo J. J. Rousseau.

Podobné vyjadrenia (niektorých) filozofov na adresu žien, ich rozumových schopností či morálnych kvalít sú predmetom ďalšej, veľmi dôležitej línie feministickéj reflexie tradičného filozofického kánónu, ktorá je zameraná na odhalovanie a kritiku otvoreného nepřítelstva voči ženám a ženskosti, mizogynie a sexizmu prítomného v koncepciách a názoroch viacerých filozofov, ktorých mená sú natrvalo zapísané do kánónu európskej filozofie.

Kornelia Klinger, ktorá podáva istú sumarizáciu doterajšej feministickej polemiky s tradičnou filozofiou a načrtáva jednotlivé etapy vo vývoji tejto polemiky, považuje zviditeľnenie otvorenej mizogynie za východiskový pod feministickej reflexie filozofie v jej historickej perspektíve. Zároveň upozorňuje, že „na tejto úrovni feministickej kritiky sa na mužku berú skôr predstavitelia filozofie než filozofia samotná so svojimi kategóriami a štruktúrami. Výčitka sexismu je argumentum ad hominem“ ([5], 4). Mimoriadne dôležitá je preto ďalšia rovina analýzy, ktorá v istom zmysle preniká hlbšie, pretože si nevšima len to, ako sa v rámci filozofických koncepcií tematizovala žena či problematika rodu, ale si všima aj, či predovšetkým to, ako, a v akých súvislostiach filozofia o ženách a o vzťahoch medzi rodmi mlčí. Vo viacerých filozofických koncepciách, v úvahách viacerých filozofov totiž neraz dochádza k znevažovaniu žien, hlavne ich intelektuálnych a morálnych vlastností aj tam, kde sa nehovorí priamo o ženách a mužoch či o rozdieloch medzi nimi, ale o človeku vôbec, o človeku ako takom, vo všeobecnosti (pozri [8], 744). Deje sa to hlavne prostredníctvom pojmov, ktoré majú rodové konotácie (napr. u Aristotela forma ako aktívny princíp sa viaže na maskulinitu, kým látka ako pasívny princíp sa viaže na femininitu). Inými slovami povedané, rôzne podoby znevažovania žien sú identifikovateľné aj v konceptuálnej rovine, a aj v tejto rovine sa spájajú so stratégiou vylúčenia. Je tomu tak napr. v prípade, ak sa ženy vylučujú z konceptu autonómnych a racionálnych aktérov či z konceptu morálneho subjektu. Za univerzalistickým jazykom tradičnej filozofie sa totiž neraz skrýva mužská perspektíva – hovoriac o človeku vo všeobecnosti filozofia hovorila predovšetkým o mužovi.

Odhaľovanie skrytého androcentrizmu, jednostrannej a nereflektovanej orientácie „v nastolovaní otázok, v spôsoboch prístupov a v interpretáciách sebachápania a chápania sveta mužským rodom“ ([5], 5) prítomného v dejinách filozofie (ktorý ale bol maskovaný univerzalistickým jazykom), má vo feministickej filozofii, presnejšie vo feministickom vysporiadaní sa s tradičným filozofickým kánonom nezastupiteľné miesto; je to feministické filozofické skúmanie, ktoré je stále aktuálne.

Tézu o androcentrizme západnej filozofie je možné ďalej rozvinúť a konkretizovať poukázaním na viaceré roviny, v ktorých sa táto jednostranná orientácia na mužskú perspektívu prejavuje (pričom pod androcentrizmom sa chápe taký spôsob vnímania a reprezentácie sveta, v ktorom sa uplatňuje mužský pohľad a ktorý odráža mužské, resp. maskulínne záujmy, postoje a hodnoty, pričom pod „maskulínnymi“ záujmami a hodnotami sa chápu tie, ktoré spoločnosť a kultúra považuje za prislúchajúce mužom).

Po prvé ide o to, že základné normy aj ideály filozofie, akými sú objektivita, nezainteresovanosť, logickosť, nestrannosť, nezávislosť, racionalita, citová nezaangažovanosť sú zároveň aj (kultúrnymi) znakmi maskulinity, sú vnímané ako normy mužského správania. Ako také sú v ostrom kontraste k opačným normám femininity, ženského správania.

Druhý význam, v ktorom je filozofia androcentrická, spočíva v tom, že filozofia – podobne ako aj veda – sa historicky sformovala ako mužský plán a mužský produkt – to, že filozofia od svojich počiatkov bola ovládaná mužmi, je historickým faktom. Filozofia, podobne ako veda, bola vo svojom historickom vývine ovládaná a kontrolovaná mužmi, a táto mužská dominancia vo filozofii, či nad filozofiou sa spájala so zneviditeľňovaním a zamlčivaním žien ako subjektov filozofického myslenia. Preto znovuobjavovanie zabudnutých filozofií, filozofujúcich žien v rôznych historických obdobiach sa stalo významnou súčasťou a dôležitou témou feministického historicko-filozofického skúmania.

Tretí moment, v ktorom je možné identifikovať androcentrizmus filozofie, sa týka obsahovej roviny viacerých filozofických teórií a ich konceptuálneho aparátu a spočíva v prevažne negatívnej reprezentácii žien v rámci týchto teórií.² Ako som už vyššie načrtla, tieto teórie často vykreslovali ženy ako v nejakom zmysle nedostatkové, v porovnaní s mužmi menej dokonalé či menejcenné bytosti. Možno preto podotknúť, že nevšímavosť tradičnej filozofie voči otázkam rodu sa zvláštnym spôsobom spája s prevažne negatívnym „vyobrazením“ ženy zo strany mnohých filozofov.

Vyššie naznačené línie feministického kritického vyrovnávania sa s touto tradíciou androcentrizmu vo filozofii reagujú predovšetkým na zobrazovanie žien ako inferiórnych a menejcenných bytostí (kritika mizogynie a sexismu), ako aj na androcentrizmus, ktorý je skrytý za maskou (falošného) univerzalizmu.

Ďalšia línia feministickej kritiky filozofického kánonu sa realizuje v už naznačenej línii zviditeľnenia zneviditeľnených a zamlčovaných filozofií, na odhaľovanie a zviditeľnenie ich väčšinou prehliadaných výkonov v oblasti filozofie. Ukazuje sa totiž, že popri explicitnom, artikulovanom očierňovaní a znevažovaní ako spôsobe vylúčenia žien zo sféry filozofie veľmi účinným mechanizmom, pomocou ktorého sa zabezpečovala „ovládanie a kontrola“ mužov nad filozofickou tvorbou, bolo aj zamlčovanie ich zástoja. Všetky tieto iniciatívy sú motivované aj uvedením si potreby „vzpierať sa jednak proti nespravodlivým interpretáciám dejín kultúry ako výlučne mužskej záležitosti, proti nemenej nespravodlivej marginalizácii ženy... v rámci dominantných filozofických systémov a jednak rozvíjať filozofiu, ktorou sa ako leitmotiv vinie záujem o zrovnoprávnenie žien“ ([2], 14, 15). Feministická kritika tradičného filozofického kánonu totiž nie je samoučelná, nie je to „kritika pre kritiku“. Jej cieľom je nielen poukázať na – povedané slovami S. Bordo – „jednostrannosť a neúplnosť oficiálnych výkladov“ ([1], 12), a korigovať doteraz prevládajúci, v istom zmysle a jednostranný obraz, ale smeruje aj k budúcnosti. Smeruje totiž k rozvíjaniu takej filozofie a takejho spôsobu filozofovania, ktorý bude mať charakter filozofovania z pozície záujmu o odstránenie všetkých foriem nerovnosti medzi ženami a mužmi.

² Porovnaj s rozpracovaním tézy o androcentrizme vedy. In: ([6] 232 – 234).

- [1] BORDO, S.: Feminizmus, postmodernizmus a rodový skepticizmus. In: *Aspekt*, 1998, č. 1, s. 10 – 21.
- [2] FARKAŠOVÁ, E.: *Na ceste k „vlastnej izbe“*. Postavy/podoby/problémy feministické filozofie. Bratislava: Iris 2006.
- [3] HEGEL, G. W. F.: *Základy filozofie práva*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd 2002.
- [4] KANT, I.: *Zmysel tvojho života*. Bratislava: Archa 1993.
- [5] KLINGER, K.: Dva kroky vpred, jeden vzad a štvrtý krok ponad ne. In: *Aspekt*, 1998, č. 1, s. 4 – 10.
- [6] KOURNAY, J. A.: A New Program for Philosophy of Science, in Many Voices. In: KOURNAY, J. A. (ed): *Philosophy in a Feminist Voice. Critiques and Reconstructions*. Princeton: Princeton University Press 1998, s. 231 – 263.
- [7] MCALISTER, L. L.: On the Possibility of Feminist Philosophy. In: *Hypatia*, 1994, Vol. 9, no. 3, 188 – 197.
- [8] NAGEL-DOCEKALOVÁ, H.: Co je feministická filozofie? In: *Filosofický časopis*, XL, 1992, č. 5, s. 742 – 756.
- [9] SCOTT, J. W.: Rod: užitočná kategória historickej analýzy. In: *Histórie žien. Aspekty písania a čítania*. Bratislava: Aspekt 2007, s. 40 – 72.

Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA V-06-428-00.

PhDr. Mariana Szapuová, PhD.
 Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
 Šafárikovo nám. č. 6
 818 06 Bratislava
 Slovenská republika
 e-mail: szapuova@fphil.uniba.sk

O KOZMOLÓGII A (ALEBO) O ONTOLÓGII PREDOKRATIKOV

Attila Rác

About cosmology and (or) ontology of presocratics

Western philosophy begins with the Presocratics, a group of thinkers spread throughout the ancient Greek world. The Pre-socratic philosophers were chiefly concerned with offering explanations of the world and its phenomena that did not rely on such a god-and-human-based conception. They proposed a more scientific and naturalistic cosmology. (Cosmology is formed from two Greek words: cosmos, which means world or universe, and logos, which in this context means science or study of. So cosmology is the science or study of the universe, its structure, and its phenomena.)

Hneď na úvod môjho príspevku na konferenciu: *Igor Hrušovský – osobnosť slovenskej filozofie* mi nedá aby som nespomenul, že akademik I. Hrušovský bol okrem mnohých iných záslužných činností aj osnovateľom a garantom celého projektu dnes už klasickej desaťväzkovej edície prekladov pôvodných textov, výňatkov z najvýznamnejších prác reprezentatívnych osobností západoeurópskeho a amerického filozofického myslenia pod názvom: *Antológia z diel filozofov*. Celá edícia vychádzala v rokoch 1966 – 1977 v nakladateľstve Epocha, no nie v chronologickom poradí. V roku 1970 vyšiel diel s názvom: *Predsokratici a Platón* vydaný ako prvá časť bloku „Antická filozofia“, ktorý bol a dodnes ostal jedným z najkvalitnejších a najkomplexnejších prekladov originálnych gréckych zlomkov do slovenského jazyka a z ktorého som i ja vychádzal pri písaní (nielen)tohto príspevku.

Predsokratici – je pomenovanie skupiny mysliteľov žijúcich a pôsobiacich pred Platónom, teda gréckym autorom archaickej až ranno klasickej doby, zhruba do roku 400 p.n.l. Patrí sem filozofia milétanov počnúc Tálesom až po filozofiu atomistov Demokritom končiac. Niektorí historici filozofie sem radia dokonca aj sofistov, ale ich filozofia sa odkláňa od predsokratovskej, pretože nie kozmos/fyzis, ale jednotlivec a spoločnosť sa dostáva do centra ich filozofických úvah. Aj keď predsokratici netvorili ucelený filozofický smer a z ich textov a myšlienok sa nám zachovali len fragmenty no predsa vo všeobecnosti je možné identifikovať v ich úvahách niektoré spoločné črty: Svoju pozornosť sústreďovali na skúmanie kozmu respektíve fyzis, jeho vzniku (kozmogónia), fungovania a usporiadania (kozmológia). Väčšina ich diel napísaná v tomto období má preto veľmi charakte-